

Narcissisme: Søren Kierkegaards identificering med Mozarts Don Juan

Sammendrag af foredrag holdt af Sebastian Swane på Nationalmuseet i København 2001

Narcissus problem var ifølge myten ikke kærligheden til sig selv, men derimod at han ikke fulgte sin menneskelige natur og videreførte arten, når han afviste kærligheden til de kvinder, som elskede ham. Hybris-ideen ses her i en slags overmenneskeliggørelse i forhold til kærlighedsfornægtelsen, og kærligheden til spejlbilledet blev Narcissus' straf og nemesis. Ikke sært at Narcissus blev et af symbolerne for homoseksualitet i kunsten, når han ikke interesserede sig for kvinder og tilmed forelskede sig i sit eget køn. Ideen om manglende kærlighedsevner genfinder vi i Søren Kierkegaards *Enten Eller* (1853), hvor han foregriber, både i sin analyse af Mozarts Don Juan og Johannes Forføreren, psykoanalytikerens Karen Horney's teori om narcissisme i *New Ways in Psychoanalysis* (1937). Hun kritiserer Freuds narcissismeteori og tolker narcissisten som en, der ikke elsker sig selv for meget, men for lidt, og kompenserer for sin manglende selvkærlighed med et overdrevent jeg-forsvar også i tråd med Narcissus myten. Søren Kierkegaard skriver om Johannes Forføreren: "til sidst blev han selv forlibt ligesom Narkissos".

Mozart foregriber også med sin sædvanlige geniale forståelse for universelle personlighedstyper et konglomerat af DSM's (amerikanske diagnosefortegnelse over psykiske lidelser) definitioner på narcissisme i sin musikalske tolkning af Don Juan. Mozart udlægger ikke grunden til Don Juans manglende lyst til varig kærlighed, men beskriver hans karaktertræk i musikken og især igennem kvinderne i operaen. Dette sker ved meget sofistikerede midler, som Søren Kierkegaard instinktivt opfattede og beskriver i kapitlet *De Umiddelbare Erotiske Stadier Eller Det Musikalsk-Erotiske*, ligeledes som han forstod, at den egentlige beskrivelse af hovedfiguren lå i Mozarts tolkning af personerne omkring ham. Som sådan kan man drage en analogi til en anden forfører i Sevilla, nemlig Carmen i Bizets opera af samme navn, som generelt heller ikke beskrives i selvudleverende arier, men i stedet "psykoanalyseres" af komponisten i forhold til personerne omkring hende. Don Juans kvindeproblem er derfor også blevet udlagt i alverdens psykologiske iscenesættelser, flere gange iblandet den klassiske homoseksuelle narcissismeanalogi. Selv Leporellos relation til sin herre udlægges erotisk af Kierkegaard: "Også i Leporellos Forhold til Don Juan er der noget Erotisk, der er en Magt, hvorved han fængsler ham selv mod hans Villie..."

Don Juan og Kommandanten blev for Kierkegaard dialektiske abstraktioner på erotisk sanselig attrå og moralsk bevidsthed, som i Freudiansk terminologi kan minde om overordnede symboler på id og superego. Don Juan var kødets inkarnation og musikken var for Kierkegaard identisk med lystprincippet i sin erotiske magt og var derfor en fuldkommen syntese mellem form og indhold i værket og kunne derfor aldrig få sin lige. Kierkegaard skrev: "Middelalderen veed meget at tale om et Bjerg, som ikke er funden paa noget Kort, det hedder Venus-Bjerget. Der har Sandseligheden sit Hjem [...] Dette Riges Førstefødte er Don Juan." Det ville have været interessant, om Kierkegaard havde været

nødt til at modificere sin udtalelse om Don Juan og musikken som det eneste fuldkomne forhold, hvis Wagners Tannhäuser havde været ham bekendt. Wagner var født samme år som Kierkegaard (1813) og komponerede Tannhäuser næsten samtidigt med at Kierkegaard skrev *Enten Eller* og udlægger netop i dette værk musikken til Venusbjerget som symbol på det musikalsk erotiske.

Kierkegaards oplevelse af Mozarts musik og Don Juan som en musikalsk erotisk syntese kan beskrive sublimeringsbegrebet i sin yderste konsekvens, idet det måske var det nærmeste Søren Kirkegaard selv kom på en seksuel oplevelse: "*Sandselig Genialitet er altsaa Musikkens absolute Gjenstand...*" og "*Hvad nu de umiddelbar-erotiske Stadier angaar, da skylder jeg Alt, hvad jeg herom kan sige ene og alene Mozart, hvem jeg overhovedet skylder Alt.*" og "*Dog jeg opgiver hele denne Undersøgelse. Den er kun skreven for Forelskede.*" Kierkegaard beskrev også et udendørsmøde med Mozarts musik til Don Juan spillet af nogle gademusikere som "et stævnemøde". Hans identifikation med figuren giver sig klart til kende i følgende citat: "... *hvor var der vel et ungt Menneske, der ikke har haft Øieblikke i sit liv, da han havde givet sit halve Rige for at være en Don Juan, eller maaskee det hele, da han havde givet sin halve Levetid for eet Aar at være Don Juan, eller maaskee sin hele.*"

Kierkegaard giver ofte i sin analyse af Don Juan en moderne tolkning af narcissistens natur, f.eks.: "...*han [Don Juan] gjør kort Proces og maa altid tænkes absolut seierrig. Dette kunde synes en Fordeel for ham, men er dog egentlig en Fattigdom.*" I forbindelse med Champagnearien skriver han om Don Juan, at han ligesom er ideelt beruset i sig selv, og selv virkelighedens mangfoldigste nydelse er for lidt for ham, i sammenligning med hvad han nyder i sig selv. Og med sine refleksioner over ouverturen til Don Juan beskriver Kirkegaard narcissistens problem helt i forlængelse af en moderne kognitiv psykoterapi-model i form af en basal antagelse om et svagt selv, som pga. angst for dette selvtab kompenserer med en global og overordnet leveregel: Jeg kan få bekræftelse via erotiske præstationer. Derfor den rigide promiskuitet og tvangsprægede seksualitet som skal holde den umodulerede selvfølelse i skak. Kierkegaard skriver: "*Ikke har man i Ouverturen, hvad man i Almindelighed har sagt uden at vide hvad man siger – Fortvivlelse; Don Juans Liv er ikke Fortvivlelse; men det er Sandselighedens hele Magt, der fødes i Angst, og Don Juan selv er denne Angst, men denne Angst er netop den dæmoniske Livslyst.*" Hvad Kierkegaard opfattede som lystens lette spil i ouverturen, kan meget vel have været Mozarts udnyttelse af klassikkens typiske spørgsmål- og svar-stil, som her udnyttes formmæssigt til at illustrere kvindernes ambivalens i forhold til Don Juan.

I mit foredrag har jeg søgt at vise, ved hvilke musikalske midler i Mozarts musik der kan have været medvirkende til ubevidst at farve Søren Kirkegaards musikalsk erotiske og narcissistiske beskrivelse af Don Juan. Ligesom Freud refererede mange af sine begreber til de store kunstneriske genier inden for billedkunst (f.eks. Leonardo da Vinci og narcissisme) og litteratur (Shakespeare,

Ibsen, Dostojevskij), har Kierkegaard beskrevet flere af sine teorier og begreber i forhold til Mozarts geniale musikpsykologiske betragtninger i Don Juan. Mozart led muligvis af Tourettes syndrom, hvilket kan have farvet hans erotiske tolkning af Don Juan i form af trangen til koprofili (trang til at sige sjofle ord). Leporellos idiosynkratiske beskrivelser af Don Juans erobringer er visuelt nodegrafisk bestrøget med gentagne fallostegninger, og motivisk beskriver de, hvad det er, Don Juan primært gør ved kvinderne. Når Leporello synger: "*Voi sapete quel che fa*" ("nu ved de, hvad han gør") synger han selv 3 gange på fallosmotivet.

Klassisk freudiansk reaktionsdannelse (at sige det modsatte af hvad man føler eller mener) beskrives i Donna Annas skæbnesvangre had/kærlighed ambivalens, efter at hun har erkendt, at Don Juan er hendes fars morder, og hun i et af musikkulturens mest tvetydige recitativ beskriver Don Juans grusomme voldtægt, mens musikken mere end antyder hendes erotiske besættelse og forbudte kærlighed på engang. Mozart beskriver også den narcissistiske iscenesættelse og den manglende empati, og deraf hensynsløse udnyttelse af kvinden, når Don Juan hos Mozart afprøver serenaden til tjenestepigen på Donna Elvira på bedste Cyrano de Bergerac maner og således baner vej for næste erobring. Alt sammen noget som librettoen i sig selv ikke psykologisk forklarer os, men derimod tydeliggøres af musikken, når Mozart foregriber motiviske fragmenter af serenaden til tjenestepigen på det falske generobrings togt på Donna Elvira. Fornemmelser og følelser som Søren Kierkegaard rigtigt fornemmer i musikken, helt uden musikvidenskabelige forudsætninger .